

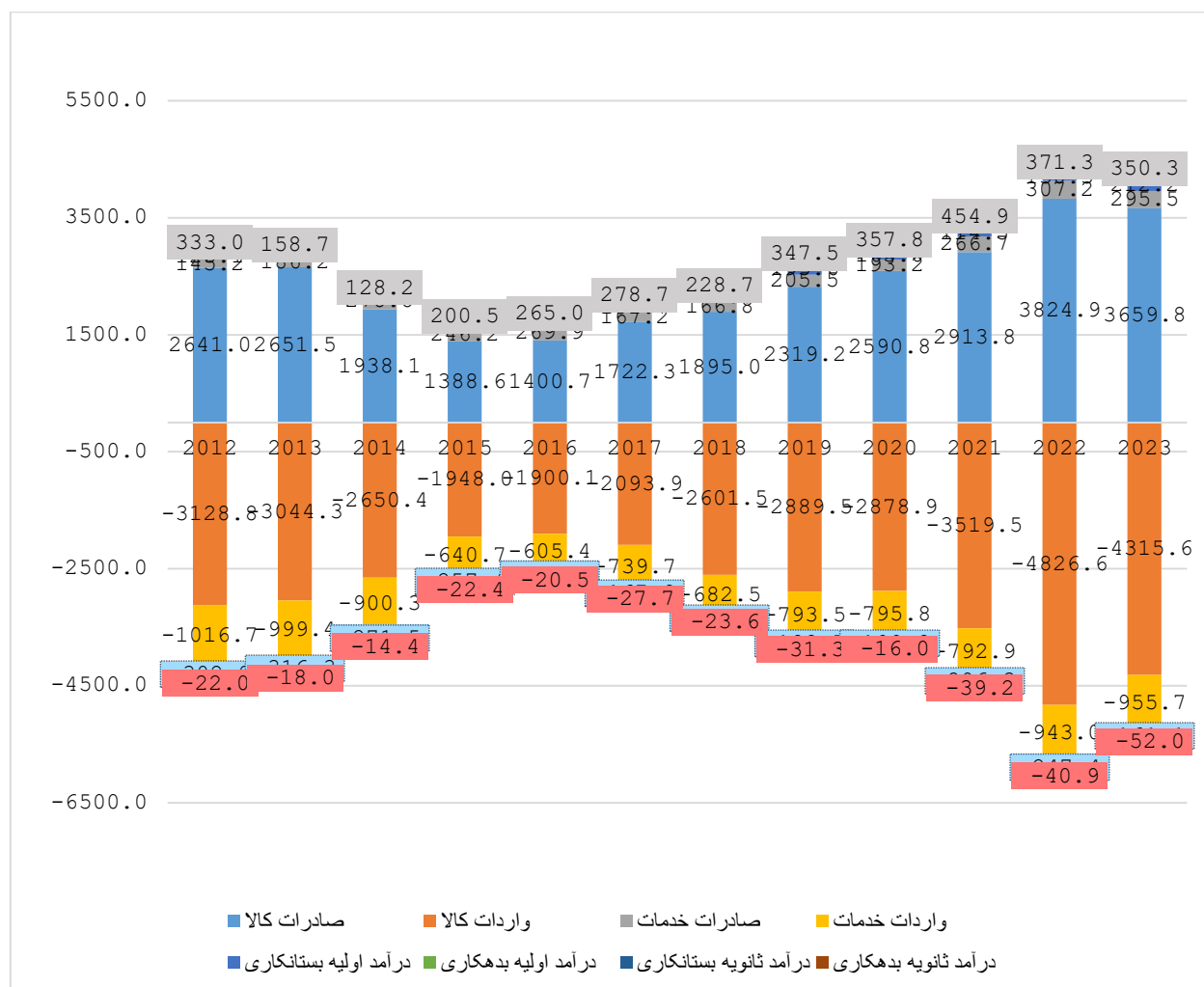
اهمیت تراز پرداخت‌ها در اقتصاد موریتانی

در دنیای پیچیده حاضر، اقتصاد صرفاً مجموعه‌ای از مبادلات مالی نیست، بلکه ابزاری برای حفظ و گسترش حاکمیت، ثبات سیاسی و امنیت ملی به‌شمار می‌آید. یکی از مهم‌ترین ابزارهای تحلیلی در این زمینه، تراز پرداخت‌ها (Balance of Payments) است؛ شاخصی چندبعدی که فراتر از ارقام صادرات و واردات، تصویری دقیق از وضعیت وابستگی، توان مقاومت اقتصادی و ظرفیت چانه‌زنی سیاسی یک کشور به دست می‌دهد. تراز پرداخت‌ها، به‌عنوان سندی جامع از تعاملات اقتصادی یک کشور با جهان، بازتاب‌دهنده تلاقی منافع اقتصادی با ملاحظات سیاسی-امنیتی و ژئوپلیتیکی می‌باشد. در مورد کشوری مانند موریتانی که در چهارراه تحولات منطقه‌ای در غرب آفریقا و در حاشیه اقیانوس اطلس قرار دارد، بررسی دقیق تراز پرداخت‌ها ضرورتی مضاعف ایجاد می‌کند.

تراز پرداخت‌های موریتانی طی سال‌های اخیر نوسانات قابل‌توجهی را تجربه کرده است. وابستگی بالا به صادرات مواد خام (از جمله آهن، طلا، مس و اخیراً گاز طبیعی) موریتانی را در معرض نوسانات بازارهای جهانی قرار داده است. چنین ساختاری، تراز تجاری و به تبع آن تراز حساب جاری را شکننده کرده و دولت موریتانی را برای پوشش کسری‌ها به استقراض خارجی وابسته ساخته است. کسری مزمن حساب جاری می‌تواند وابستگی به وام‌های خارجی و نهادهای بین‌المللی را تشدید کند که خود به کاهش استقلال سیاسی در تصمیم‌گیری‌های کلان منجر می‌شود. همچنین ورود یا خروج ناگهانی سرمایه‌های خارجی به‌ویژه در حوزه‌هایی چون انرژی و زیرساخت می‌تواند با جابه‌جایی‌های قدرت سیاسی در داخل یا فشارهای ژئوپلیتیکی از خارج پیوند بخورد. وابستگی مالی به نهادهای بین‌المللی (مانند صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی) یا کشورهای ثروتمند منطقه در عمل می‌تواند استقلال تصمیم‌گیری سیاسی را محدود کند؛ به نحوی که تعیین اولویت‌های بودجه‌ای، سیاست‌های یارانه‌ای و حتی خط‌مشی‌های دیپلماسی اقتصادی، تحت تأثیر سیاست‌های وام‌دهندگان قرار می‌گیرد. در چنین فضایی، کسری در تراز پرداخت‌ها تبدیل به معضلی بزرگ می‌شود.

در سال‌های اخیر موریتانی با فرصت‌ها و تهدیدهای متعددی روبه‌رو بوده است؛ اکتشافات گاز طبیعی در میدان‌های دریایی مشترک با سنگال و تصور رایج در خصوص منافع آن زمانی خود را به عنوان یک فرصت محقق می‌کند که در کنار سایر اقلام تراز پرداخت‌ها مانند کسری حساب جاری و درآمدهای صادراتی، معنادار و موثر دیده شود. همچنین، جذب سرمایه‌گذاری خارجی در بخش معادن و مقدار قابل توجه آن در جبران کسری تراز پرداخت‌ها در سال‌های اخیر، خود را به عنوان عنصری وجودی در تراز پرداخت‌های موریتانی معرفی کرده است و نوید بخش تحرک مثبت در تراز جاری است؛ از سویی دیگر، افزایش واردات مواد غذایی، وابستگی بالا به کمک‌های توسعه‌ای و خروج سرمایه‌های غیرمولد، نشان از آسیب‌پذیری ساختاری تراز پرداخت‌ها دارد.

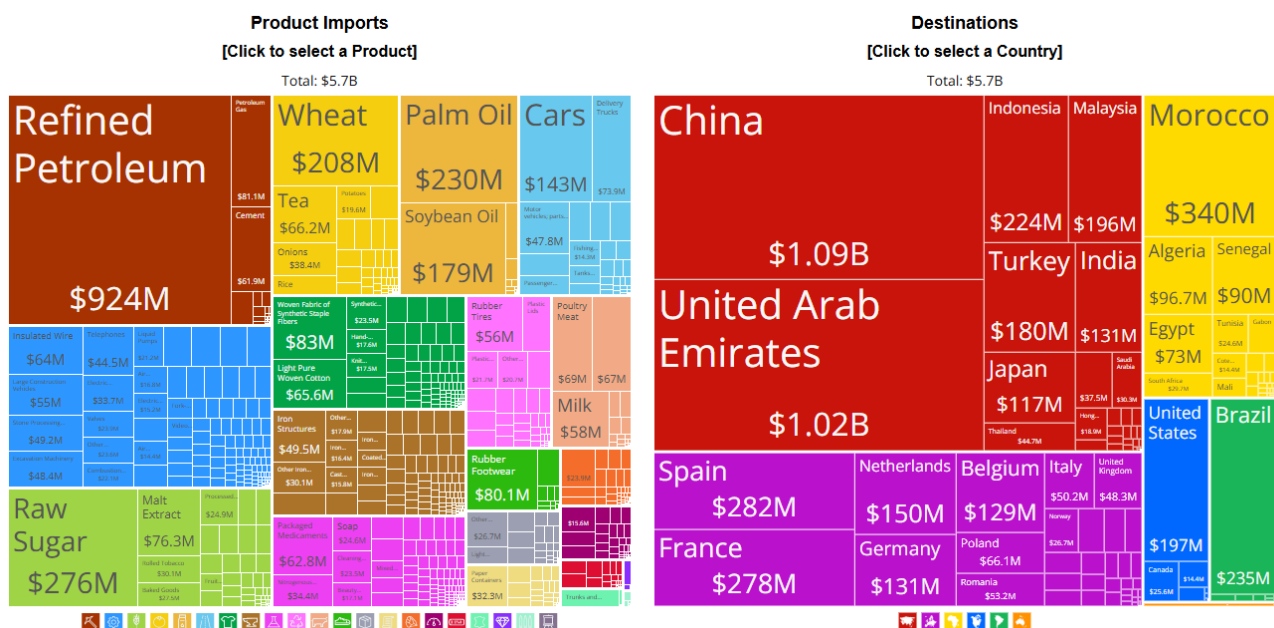
از منظر امنیتی نیز هرگونه بی‌ثباتی در پرداخت‌های خارجی می‌تواند زمینه‌ساز برخی نارضایتی‌ها گردد؛ خصوصاً در منطقه‌ای مانند ساحل که با تهدید گروه‌های مسلح غیردولتی مواجه است، شکستگی اقتصادی می‌تواند به ناآرامی‌ها دامن بزند. بنابراین رصد منظم تراز پرداخت‌ها، به‌ویژه اجزای کلیدی آن مانند جریان سرمایه‌های کوتاه‌مدت، انتقالات رسمی و ذخایر ارزی، به یک ابزار پیش‌بینی بحران‌ها بدل می‌شود. تراز پرداخت‌ها نه‌تنها نقشه‌راه اقتصادی، بلکه آینه‌ای برای فهم چالش‌های ژرف‌تر در حاکمیت، ثبات و استقلال ملی است. از این رو تحلیل آن، ناخودآگاه در همکاری نزدیک میان نهادهای مالی، نهادهای امنیتی و دستگاه سیاست خارجی در مرکز سیاست‌گذاری‌های کلان کشور قرار می‌گیرد.

شکل ۱: حساب جاری موریتانی

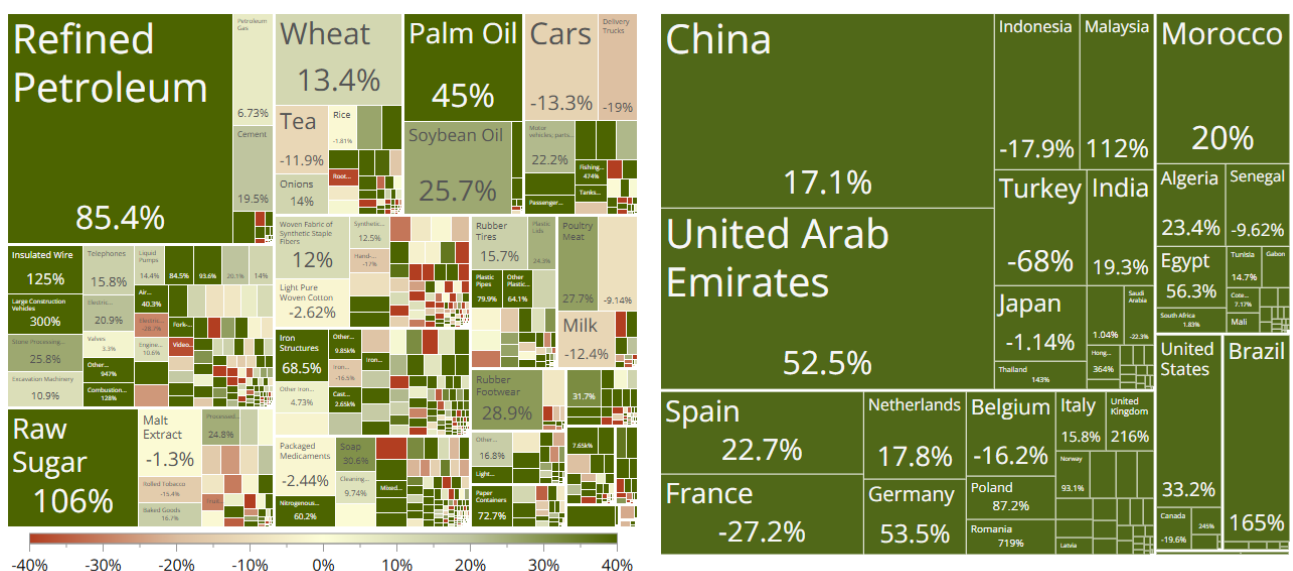
موریتانی در بیشتر سال‌ها با کسری حساب جاری مواجه بوده است (به‌ویژه در سال ۲۰۲۲ با ۱,۴۲ میلیارد دلار) که عمدتاً ناشی از واردات زیاد کالاها و خدمات و خروج درآمدهای سرمایه‌گذاری است. در سال ۲۰۲۳، موریتانی در مجموع ۵,۷ میلیارد دلار واردات داشته است که این کشور را به رتبه ۱۴۲ واردکننده در جهان تبدیل می‌کند. بیشترین کالاهای وارداتی از نظر ارزش واردات، نفت تصفیه شده (با ۹۲۴ میلیون دلار)، شکر خام (با ۲۷۶ میلیون دلار)، روغن پالم (با ۲۳۰ میلیون دلار)، گندم (با ۲۰۸ میلیون دلار) و

روغن سویا (با ۱۷۹ میلیون دلار) بوده است. رایج‌ترین مبادی واردات موریتانی در سال ۲۰۲۳، چین (۱,۰۹ میلیارد دلار)، امارات متحده عربی (۱,۰۲ میلیارد دلار)، مغرب (۳۴۰ میلیون دلار)، اسپانیا (۲۸۲ میلیون دلار) و فرانسه (۲۷۸ میلیون دلار) بوده‌اند.

شکل ۲: واردات موریتانی در سال ۲۰۲۳

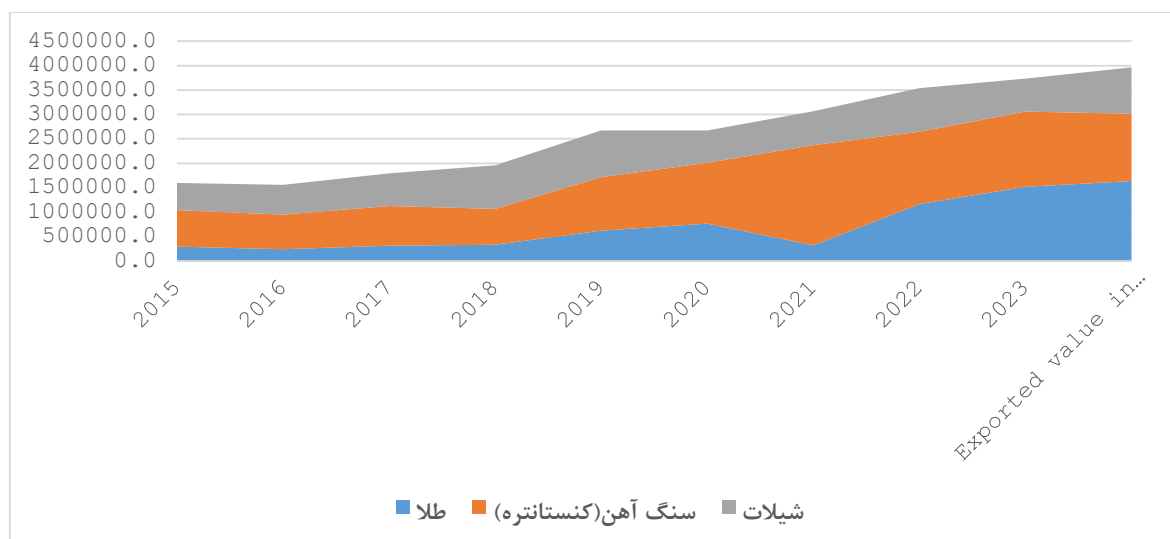
در حالی که طی سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۳، برزیل و مالزی با رشد صادرات بیش از صد درصد، عملکرد بسیار خوبی را در توسعه صادرات به موریتانی ثبت کرده‌اند و اندونزی و ترکیه و فرانسه، با رشد منفی صادرات به موریتانی مواجه شده‌اند ولی همچنان چین، امارات، اسپانیا، فرانسه و مغرب اصلی‌ترین صادرکنندگان به موریتانی محسوب می‌شوند.

شکل ۲: درصد رشد واردات موریتانی بین سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۲۳

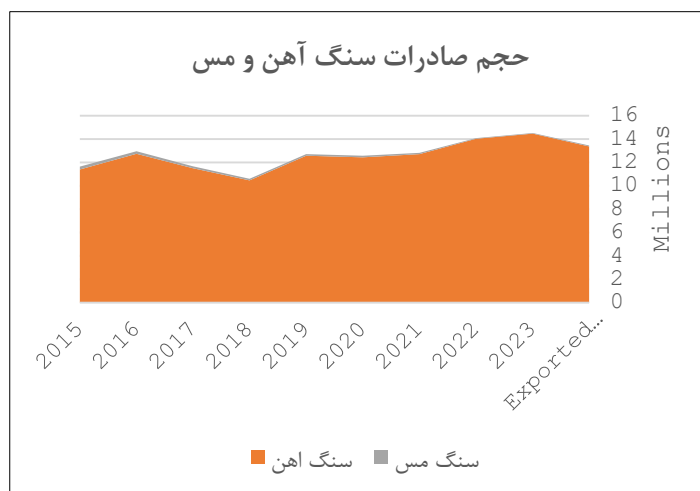
در این راستا عملکرد بندر نواکشوت با ترخیص ۶ میلیون تن کالاهای وارداتی با مدیریت شرکت اماراتی حائز اهمیت می‌باشد.

صادرات آهن، طلا، و ماهی (با سهم ۸۰ درصدی از کل صادرات)، درآمد اصلی موریانی را تشکیل می‌دهد. اما نوسانات قیمت جهانی این کالاها (مثلاً کاهش قیمت آهن در ۲۰۱۵) باعث تشدید کسری حساب جاری شده است. در سال ۲۰۲۳ صادرات طلا و سنگ آهن (متشکل از مواد خام و کنستانتیره) هر کدام به بالای ۱٫۵ میلیارد دلار رسید، اما این موضوع شدیداً به نوسانات بین‌المللی بازارهای کامودیتی وابسته است. برای مثال کاهش قیمت آهن در سال ۲۰۱۵، صادرات سنگ آهن موریانی را از ۷۴۴ میلیون دلار به ۵۵۹ میلیون دلار کاهش داد.

شکل ۳: ارزش صادرات اقلام اصلی موریانی

در سال‌های اخیر با کاهش قیمت سنگ آهن در بازارهای جهانی، صادرات طلا موریانی نقش جبران کننده و حیاتی در پوشش کسری حساب جاری موریانی داشته است.

شکل ۴: حجم صادرات و قیمت جهانی سنگ آهن

این موضوع در حالی است که شرکت اسنیم (شرکت دولتی صادرکننده سنگ آهن) پس از سقوط قیمت سنگ آهن در سال ۲۰۲۱ از حدود ۲۰۰ دلار در تن به حدود ۱۰۰ دلار در تن در سال ۲۰۲۴ هیچ گاه نتوانسته است سطح استخراج و صادرات خود را متناسب با قیمت جهانی و در خدمت جبران کسری حساب جاری موریتانی بالا ببرد و در صورت عدم صادرات طلا از معدن تازیارت، جبران کسری جاری با توجه به ذخایر ارزی محدود (۲ میلیارد دلار) بانک مرکزی موریتانی موجب جهش نرخ ارز در این کشور می‌شد. تراز کالا و خدمات در ۱۱ سال منتهی به ۲۰۲۳، تنها در سال ۲۰۱۷ به دلیل افزایش صادرات طلا مثبت بوده است.

بخش خدمات شامل خدمات حمل و نقل، سفر، و خدمات فنی است که نقش حیاتی در تراز پرداخت‌ها دارد. خدمات حمل و نقل ۳۵ تا ۵۰ درصد کل خدمات را طی سال‌های ۲۰۱۲ الی ۲۰۲۵ به خود اختصاص داده است که بندر نواذیبو به تنهایی در سال ۲۰۲۳، ۸۰ میلیون دلار از این طریق درآمد کسب کرده است. اما هزینه‌های حمل و نقل کالاهای وارداتی (مثل سوخت) بسیار بالاست و در سال ۲۰۲۳ به رقم ۲۹۸ میلیون دلار رسیده است. اما موریتانی در حوزه خدمات، علی‌الخصوص معادن شدیداً به کارشناسان خارجی وابسته است. هزینه خدمات مهندسی و مشاوره در ۲۰۲۲ به ۳۴۹ میلیون دلار رسیده است. این رقم معادل ۴۵ درصد کل هزینه‌های خدمات است. چالش کلیدی موریتانی در حوزه خدمات تراز منفی آن در ۱۱ سال اخیر (همواره بین ۹۰۰ تا ۵۰۰ میلیون دلار) بوده است.

درآمدهای اولیه، جریان خروج ثروت تحت تاثیر پرداخت‌ها به سرمایه‌گذاران و کارگران خارجی را نشان می‌دهد و شامل سه جز می‌باشد:

الف) درآمد سرمایه‌گذاری:

- سود سهام شرکت‌های معدنی خارجی:

○ شرکت کانادایی Kinross Gold سالانه ۶۰ تا ۸۰ میلیون دلار سود خارج می‌کند.

○ در ۲۰۲۱، خالص پرداخت سود سهام به ۱۰۵ میلیون دلار رسید.

ب) پرداخت‌های بدهی:

- سود وام‌های خارجی در ۲۰۲۳ معادل ۸۵,۵ میلیون دلار بود.

ج) دستمزد کارگران خارجی:

- کارشناسان معدن و نفت سالانه ۱۰ تا ۲۰ میلیون دلار از کشور خارج می‌کنند.

• در ۲۰۲۳، خالص پرداخت دستمزد به خارج ۱۱,۱ میلیون دلار بود.

در خصوص درآمدهای سرمایه‌گذاری موریتانی در خارج از کشور اطلاعاتی در دسترس نمی‌باشد؛ ولی موارد ثبت شده نشان می‌دهد چنین سرمایه‌گذاری‌هایی وجود داشته و احتمال داده می‌شود که هزینه‌های سرمایه‌گذاری در این مورد توسط شرکت اسنیم (بزرگترین شرکت صادرکننده سنگ آهن موریتانی متعلق به دولت) در کشورهای خارجی صورت گرفته است.

درآمدهای ثانویه شامل کمک‌های خارجی و حواله‌های کارگران می‌شود. کمک‌های توسعه‌ای درصد از کل درآمدهای ثانویه را به خود اختصاص می‌دهد و شامل کمک‌های اتحادیه اروپا و عمدتاً کمک‌های کشورهای حاشیه خلیج فارس می‌باشد. به طور مثال اتحادیه اروپا در ۲۰۲۱ حدود ۱۲۰ میلیون دلار و عربستان سعودی در ۲۰۲۲ حدود ۸۰ میلیون دلار کمک بلاعوض به موریتانی ارائه داده‌اند. فرانسه و آمریکا سالانه ۱۵ الی ۲۰ میلیون دلار به موریتانی کمک امنیتی می‌کنند. این کمک‌ها معمولاً مشروط به همکاری در مبارزه با تروریسم است. رقم پایین این کمک‌ها در مقابل ارقام دیگر تراز پرداخت‌های موریتانی برای تصمیم سازی‌های امنیتی در منطقه غرب آفریقا و خصوصاً در موریتانی حائز اهمیت می‌باشد. حواله‌های رسمی کارگران موریتانیایی نیز در ۲۰۲۳ به ۱۶۶ میلیون دلار رسیده است و تخمین زده می‌شود که حواله‌های غیر رسمی در حدود ۵۰ الی ۷۰ میلیون دلار باشد.

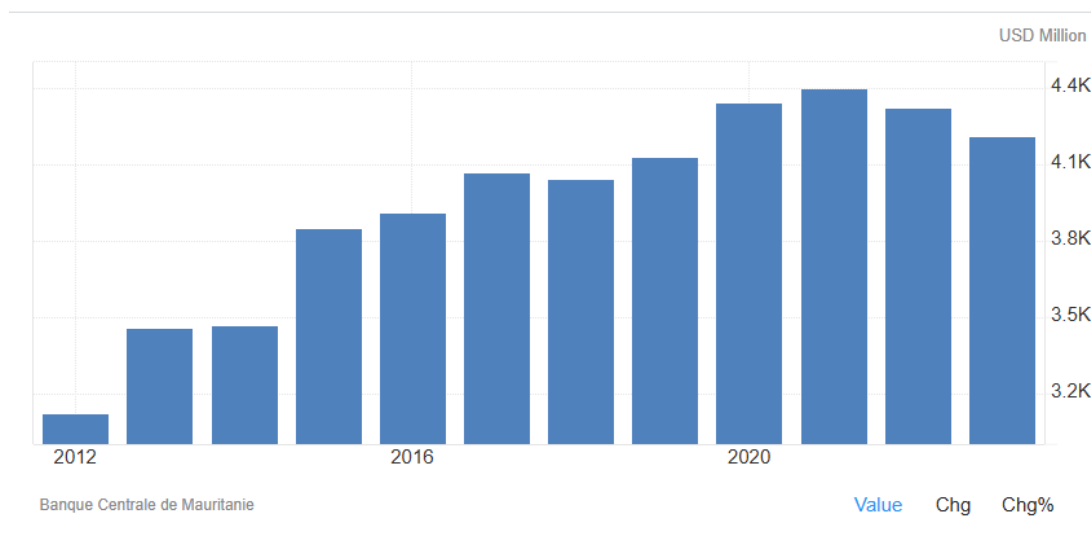
حساب سرمایه موریتانی در دهه اخیر بازتابی از روابط پیچیده این کشور با جامعه بین‌المللی بوده است. بین سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۲۳، این حساب شاهد نوسانات قابل توجهی بوده است. از بخشش ۴۰٫۷ میلیون دلاری بدهی‌ها در ۲۰۱۲ توسط صندوق بین‌المللی پول تا دریافت رکورد ۹۸۷ میلیون دلار کمک‌های خارجی در ۲۰۲۱ که ۹۸۲ میلیون دلار آن از اتحادیه اروپا تأمین شد. این کمک‌ها عمدتاً مشروط به اجرای اصلاحات ساختاری و بهبود حکمرانی بوده است. همزمان، کشورهای عربی مانند امارات و عربستان نیز، در ۲۰۲۳ حدود ۱۸۰ میلیون دلار کمک ارائه کردند در حالی که چین از طریق طرح کمربند و جاده (BRI)، با معافیت‌های مالیاتی برای شرکت‌های معدنی خود حضور پررنگی در این کشور دارد.

با این حال وابستگی شدید به کمک‌های خارجی (۴۲ درصد بودجه توسعه‌ای) چالش‌های جدی ایجاد کرده است. گزارش بانک جهانی نشان می‌دهد ۳۵ درصد کمک‌ها در حساب‌های خارج از بودجه ثبت شده و ۲۸ درصد به پروژه‌های نامعلوم اختصاص یافته است. علاوه بر این، بدهی‌ها به چین که تا ۵۰۰ میلیون دلار برآورد می‌شود، ریسک‌های مالی جدیدی ایجاد کرده است. از منظر امنیتی، کمک‌های نظامی فرانسه (سالانه ۱۵ تا ۲۰ میلیون دلار) مشروط به همکاری موریتانی در عملیات ضدتروریستی و اجازه استفاده از حریم هوایی است، این در حالی است که کاهش کمک‌ها در ۲۰۲۰ به دلیل همه‌گیری کرونا، آسیب‌پذیری اقتصاد این کشور را آشکار کرد.

برای خروج از این وضعیت، موریتانی نیازمند تحولی اساسی در مدیریت حساب سرمایه است. ایجاد سامانه شفاف ردیابی کمک‌ها، بازنگری در قراردادهای معدنی با شرکت‌های خارجی، و محدود کردن سود انتقالی آن‌ها به ۴۰ درصد سود خالص می‌تواند گام‌های مؤثری باشد. همچنین، تنوع‌بخشی به شرکای اقتصادی از طریق جذب سرمایه‌گذاری ترکیه در بخش ساخت‌وساز و همکاری با ژاپن در توسعه شیلات، می‌تواند وابستگی به کمک‌های سنتی را کاهش دهد. در بلندمدت، تبدیل حساب سرمایه از ابزار سیاست خارجی به موتور محرکه توسعه، مستلزم ایجاد صندوق ثروت ملی از درآمد معادن و تقویت نهادهای نظارتی است. بدون این اصلاحات، موریتانی در دام وابستگی به کمک‌های خارجی و ریسک‌های ژئوپلیتیک باقی خواهد ماند.

حساب مالی موریتانی در دهه اخیر (۲۰۱۲ تا ۲۰۲۳) شاهد تحولات چشمگیری بوده که تصویر پیچیده‌ای از وضعیت اقتصادی این کشور ترسیم می‌کند. بر اساس داده‌های بانک مرکزی موریتانی و گزارش‌های صندوق بین‌المللی پول، بدهی خارجی این کشور از ۱٫۲ میلیارد دلار در ۲۰۱۲ به ۲٫۹ میلیارد دلار در ۲۰۲۳ رسیده که افزایشی ۱۴۰ درصدی را نشان می‌دهد. این بدهی شامل ۱٫۷ میلیارد دلار بدهی دولتی و ۱٫۲ میلیارد دلار بدهی بخش خصوصی با تضمین دولت است. ساختار این بدهی‌ها نگران‌کننده است؛

۳۵ درصد آن کوتاه‌مدت با نرخ بهره بالا بوده و هزینه خدمات آن در ۲۰۲۳ به ۸۵ میلیون دلار (معادل ۴۷ درصد درآمدهای نفتی کشور) رسیده است.

شکل ۵: روند بدهی خارجی موریتانی

در بخش سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI)، وضعیت موریتانی نوسانی بوده است. آمارهای بانک جهانی نشان می‌دهد در حالی که در ۲۰۱۹ جذب ۸۸۳ میلیون دلار سرمایه‌گذاری ثبت شده، در ۲۰۲۰ شاهد خروج ۹۲۷ میلیون دلار سرمایه بوده‌ایم. تمرکز جغرافیایی سرمایه‌گذاران نشان می‌دهد ۴۵ درصد چینی، ۳۰ درصد اروپایی و ۲۵ درصد عربی هستند. از نظر بخشی نیز ۷۰ درصد سرمایه‌گذاری‌ها در معادن، ۲۰ درصد در زیرساخت‌ها و ۱۰ درصد نیز در بخش کشاورزی متمرکز شده است. این وابستگی شدید به بخش معادن، اقتصاد موریتانی را در برابر نوسانات قیمت جهانی کاملاً آسیب‌پذیر کرده است.

ذخایر ارزی موریتانی اگرچه از ۸۳۵ میلیون دلار در ۲۰۱۷ به ۲,۰۴ میلیارد دلار در ۲۰۲۱ رشد کرده، اما این رشد شکننده بوده و پوشش آن برای واردات کافی نیست. ترکیب ذخایر نیز پریسک ارزیابی می‌شود: ۵۰ درصد یورو، ۴۰ درصد دلار و ۱۰ درصد یوان. گزارش اخیر وزارت اقتصاد موریتانی نشان می‌دهد در سال ۲۰۲۳، ۴۰۰ میلیون دلار به بدهی‌ها افزوده شده که شامل ۲۰۰ میلیون دلار وام از صندوق عربی و ۲۰۰ میلیون دلار از طریق انتشار اوراق قرضه محلی بوده است.

چالش‌های ساختاری حساب مالی موریتانی عمیق است. کسری مزمن حساب مالی با میانگین ۵۰۰ میلیون دلار در سال، فساد سیستماتیک (رتبه ۱۳۷ از ۱۸۰ در شاخص فساد جهانی) و وابستگی ژئوپلیتیک به ویژه به چین، ثبات مالی موریتانی را تهدید می‌کند. از سوی دیگر، ۳۰ درصد قراردادهای سرمایه‌گذاری فاقد شفافیت لازم بوده و ضعف نهادی در نظارت بر حساب مالی مشهود است.

برای خروج از این وضعیت، کارشناسان راهکارهایی مانند تنوع‌بخشی سرمایه‌گذاری خارجی، اصلاح ساختار بدهی و تقویت نهادهای مالی را پیشنهاد می‌دهند. سناریوهای آینده از ادامه روند فعلی تا تحول اساسی در صورت اجرای اصلاحات ساختاری را شامل می‌شود. بدون اقدام فوری، موریتانی با خطر تشدید وابستگی مالی و آسیب‌پذیری ژئوپلیتیک روبرو خواهد بود.

یکی از پیامدهای مستقیم کسری حساب جاری، نیاز به تأمین مالی خارجی است. موریتانی طی دو دهه اخیر، برای جبران شکاف ارزی، به سمت وام‌گیری از نهادهایی چون صندوق بین‌المللی پول، بانک جهانی و همچنین بازیگرانی چون چین و کشورهای عربی رفته است. این وابستگی می‌تواند در عمل حاشیه تصمیم‌گیری دولت در حوزه سیاست خارجی و داخلی را محدود کند. برای نمونه، فشارهای وام‌دهندگان ممکن است مانعی در برابر سیاست‌گذاری‌های اجتماعی یا یارانه‌ای دولت باشد؛ یا حتی باعث تغییر اولویت‌های راهبردی کشور در مناسبات منطقه‌ای شود. از سوی دیگر، ورود ناگهانی سرمایه‌های خارجی در بخش‌هایی چون گاز، زیرساخت یا معادن، بدون شفافیت و کنترل کافی، می‌تواند باعث شکل‌گیری برخی روابط اقتصادی ناسالم در داخل شود؛ ائتلاف‌هایی که با گردش قدرت، منافع خود را مقدم بر منافع ملی می‌دانند.

تجربه کشورهای مختلف، به‌ویژه در غرب آفریقا نشان می‌دهد که تضعیف بنیان‌های اقتصادی در پی ناترازی شدید در پرداخت‌های خارجی می‌تواند به افزایش نارضایتی نیز منجر شود. موریتانی، که در همسایگی منطقه ناپایدار ساحل قرار دارد و خود نیز با تهدید گروه‌های افراطی در برخی مناطق مرزی روبه‌روست، دور از چنین چالش‌هایی نیست. افزایش قیمت کالاهای وارداتی به دلیل افت ارزش پول ملی می‌تواند زندگی اقشار آسیب‌پذیر را تحت فشار قرار دهد. در چنین شرایطی، گروه‌های رادیکال می‌توانند با سواستفاده از نارضایتی‌ها، اقدام به جذب نیرو و توسعه نفوذ خود در مناطق محروم کنند.